

RF – Rogalandforskning. <http://www.rf.no>

Ellen Ramvi og Svein Helgesen

Foreldrestyrte foreldregrupper, bevisstgjøring omkring rusmiddelbruk

Rapport RF – 2002/026

Prosjektets tittel: Barn og rusmidler - forebyggende arbeid
med foreldre som ressurs.

Oppdragsgiver: AlkoKutt

Forskningsprogram:

ISBN: 82-490-171-0

Gradering: åpen

RF - Rogalandforskning er sertifisert etter et kvalitetssystem basert på NS - EN ISO 9001

Forord

Denne rapporten redegjør for RF-Rogalandsforskning (RF) arbeid med et konkret rusforebyggende utviklingsprosjekt. Hensikten med rapporten er å gi informasjon om bakgrunnen for prosjektet og si noe om prosessen fra idé til ferdig produkt.

Prosjektets formål har vært å utvikle et forebyggings- og bevisstgjøringsprogram for foreldre. Resultatet er blitt et konkret samtaleprogram for foreldre med barn i 11-12 årsalderen. Fokus rettes mot situasjoner og sammenhenger der voksne og barn er sammen, og der det drikkes alkohol.

Det konkrete samtaleprogrammet foreligger som en egen "pakke" som er relativt lett tilgjengelig for alle interesserte. I denne rapporten gis en kortfattet beskrivelse av mål, hovedinnhold og arbeidsformer i programmet, samt informasjon om hvordan man konkret kan få tilgang til og ta det i bruk. Det gies også en beskrivelse av prosessen vi har gjennomgått for å utvikle programmet.

Det aktuelle utviklingsprosjektet har vært finansiert via Extra-midler fra Helse og Rehabilitering, med Alkokutt som søkerorganisasjon. I forkant ble det gjennomført et forprosjekt finansiert fra Sosial- og helsedepartementet, via Rogaland A-senter. Etter samråd mellom AlkoKutt, Rogaland A-senter og RF fant vi det naturlig å se forprosjektet i sammenheng med utviklingsprosjektets første fase og framlegge dokumentasjon fra dette arbeidet i en felles rapport, "Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen" (Ramvi og Skaftun 2000). Erfaringene fra denne første fasen har vært et viktig utgangspunkt for prosessen med å prøve ut og videreutvikle en metode for rusmiddelforebyggende arbeid blant barn og unge gjennom et konkret program til bruk i foreldrestyrte samtalegrupper.

Ansvarlig for prosjektet har vært Ellen Ramvi (prosjektleder), Svein Helgesen og Jorunn Skaftun, med Sverre Nesvåg som kvalitetssikrer. Flere aktører fortjener takk for aktiv og konstruktiv medvirkning underveis i prosessen. Vi nevner spesielt de aktørene som har medvirket aktivt gjennom direkte utprøving av programmet og/eller gjennom deltakelse i referansegruppa.

Stavanger, 30.januar 2002

Ellen Ramvi, prosjektleder

Innhold

Forord	
1 INNLEDNING	4
1.1 Mål.....	4
1.2 Organisering av prosjektarbeidet.....	5
2 METODIKK OG INNHOLD	5
2.1 Samtaleprogram for foreldre – med skolen som arena	5
2.2 Fokus på foreldres holdninger og vaner	6
2.3 Arbeidsmetodikk og innhold	6
3 PROGRAMUTVIKLING GJENNOM PRAKTISK UTPRØVNING.....	8
3.1 Resultat av forprosjekt - foreldre til elever i 6 klasse.....	8
3.2 Utprøving på ungdomstrinnet i grunnskolen (8.klasse)	9
3.3 Utprøving for konfirmantforeldre.....	11
3.4 Foreldrestyrte utprøvinger	12
4 KONTAKT- OG INFORMASJONSVIRKSOMHET.	14
4.1 Kontakt med frivillige organisasjoner.....	14
4.2 Kontakt med kommunenivået.....	16
4.3 Formidlingsaktiviteter	17
5 NOEN HOVEDKONKLUSJONER.....	18
5.1 Skolen som hovedarena	18
5.2 Bevisstgjøring gjennom refleksjon i grupper	19
5.3 Muligheter for tilpassing av programmet til andre målgrupper	20
5.4 Programmet kan ledes av personer uten spesielle forkunnskaper.....	20
5.5 Viktig med rekruteringsarbeid.....	20
6 SPREDNING OG BRUK AV PROGRAMMET.....	21
7 REFERANSER.....	22

1 Innledning

1.1 Mål

Hovedintensjonen med prosjektet har vært å utvikle og prøve ut nye måter å jobbe rusmiddelforebyggende på, med foreldre som hovedaktører. Målgruppen for prosjektet har vært foreldre flest, ikke primært personer som er definert å være i en risikogruppe i forhold til bruk av rusmidler.

Resultatet av utviklingsprosessen er blitt et konkret samtaleprogram for foreldre til barn i 11-12 årsalderen. Programmet, som går over 3 kvelder, er basert på en metodikk der refleksjon og bevisstgjøring settes i fokus - med utgangspunkt i deltakernes egne erfaringer med bruk av rusmidler (i hovedsak alkohol). Det foreligger en kort redegjørelse for programmets innhold og metodikk i kap. 2 i denne rapporten.

I arbeidet med prosjektet har vi dratt store vekslers på flere års arbeid med kartlegging og vurdering av rusmiddelbruk i tilknytning til arbeidslivet - og en spesiell metodikk for kartlegging og kritisk vurdering av arbeidsrelatert rusmiddelbruk (Nesvåg og Tunngland 1999, Nesvåg et.al. 2000).

Hovedmålet med samtaleprogrammet er at foreldrene skal få hjelp til å utvikle mer bevisste holdninger til egen bruk av rusmidler, og til å utforme en "rusmiddelpolitikk" som kan fungere i den enkelte familie. Hovedmålet er konkretisert gjennom følgende 3 delmål:

Foreldrene skal utvikle:

- *økt bevissthet i forhold til egen bruk av rusmidler.*
- *økt evne til å vurdere egen bruk av rusmidler.*
- *bedret evne til å snakke sammen (barn og voksne) om rusmiddelbruk i ulike situasjoner (både opplevelse av positive og destruktive sider).*

Det har vært viktig for oss å prøve å utvikle et "verktøy" som kan "stå på egne bein" i den forstand at det kan tas i bruk av folk uten de spesielle faglige forutsetningene som forskere eller andre "eksperter" har. Underveis i prosessen fra idé til ferdig produkt har foreløpige versjoner av programmet derfor blitt prøvd ut av flere andre aktører enn RF's egne forskere (kfr. kap. 3). I siste fase har vi gjort konkrete erfaringer med foreldrestyrt gjennomføring - **"fra foreldre til foreldre"**.

Vi håper programmet blir tatt i bruk av flest mulig. En hovedutfordring i forlengelsen av dette utviklingsprosjektet vil derfor være å markedsføre og spre programmet.

1.2 Organisering av prosjektarbeidet

Gjennom hele prosjektperioden (2 år) har en egen referansegruppe vært knyttet opp mot prosjektet. Referansegruppa har hatt jevnlig møter (i snitt 4 pr. år). Som følge av at stadig nye aktører er blitt involvert i utprøving av programmet, har gruppa blitt utvidet underveis. Det siste året har følgende vært representert: Alkokutt, Rogaland A-senter, Sola kommune, Kirkens Bymisjon på Haugalandet og Uteseksjonen i Stavanger kommune. Referansegruppa har vært viktig med tanke på å få brakt ulike perspektiver inn i diskusjonen underveis, både med tanke på utvikling av innhold og refleksjon over strategien videre.

Vi har videre som del av prosessen, på ad-hoc-basis, trukket inn også andre ressurspersoner som i ulike faser har vært direkte involvert i utprøving av foreløpige versjoner av programmet. Mens referansegruppa primært har drøftet mer overordnede spørsmål/hovedlinjer, har disse vært brukt som samtalepartnere og "konsulenter" i arbeidet med å detalj utvikle programmet, herunder både innhold og arbeidsformer.

2 Metodikk og innhold

2.1 Samtaleprogram for foreldre – med skolen som arena

Hvorfor rusforebyggende arbeid med foreldre som hovedaktører ? Forskning viser at foreldres holdninger til rusmiddelbruk har størst betydning for hvordan barn og unges rusvaner utvikler seg videre i livet (Henriksen, 2000). Rusvaneundersøkelser dokumenterer at det meste av alkoholen som inntas blant de helt unge, konsumeres i private hjem, (Pedersen 1998) altså på en arena der en i utgangspunktet tenker at foreldre har kontrollen. Erfaringene vi har gjort gjennom dette prosjektet, viser at mange foreldre er usikre både på egne holdninger og hvordan de skal forholde seg til og snakke med barna og ungdommene om rusmiddelbruk.

Dette er hovedbegrunnelsen for at utviklingsprosjektet har et klart fokus på foreldre. Vi har utviklet et konkret samtaleprogram over 3 kvelder, beregnet for bruk i foreldregrupper, primært foreldre til barn i 11-12 årsalderen. Det er laget en "programveileder" for hver av de 3 gruppesamlingene. Denne skal fungere som en praktisk "guide" for gruppelederne - med grundig beskrivelse av innhold og arbeidsmåter, konkret dagsorden, praktisk veiledning (herunder forslag til "manus"), presentasjonslysark og diverse kopieringsoriginaler. Intensjonen har vært at "guiden" skal være så utfyllende og lett tilgjengelig at den skal kunne brukes av folk uten spesielle faglige forutsetninger.

Skolen har hele tiden vært hovedarena for arbeidet med utviklingsprosjektet. Programmet er utviklet med spesiell tanke på bruk for foreldre til elever i 6.klasse i grunnskolen. Intensjonen er at foreldre selv skal kunne være gruppeledere. Det overordnede ansvaret for programmet kan for eksempel forankres i

foreldremedvirkningssystemet på den enkelte skolen, slik at FAU (Foreldrerådets Arbeidsutvalg) kan være hovedansvarlig for gjennomføringen. I praksis kan det legges opp til en rulleringsordning der foreldererepresentanter i 7.klasse (som selv har deltatt i programmet året før) tar ansvar å lede nye 6. klasseforeldre gjennom de 3 samtalekveldene. Hovedutfordringen vil da ligge i å få startet opp og gjennomført programmet første gang, samt å sørge for gode rutiner for kontinuerlig og god oppfølging fra år til år.

2.2 Fokus på foreldres holdninger og vaner

Øystein Henriksen viser i boka *"Ikke som jeg gjør, men som jeg sier. Om rus, kommunikasjon og oppdragelse"* (2000) at foreldre har store vanskeligheter med å bringe sine egne holdninger og vaner rundt egen rusmiddelbruk inn i kommunikasjonen når de snakker med barna/ungdommene sine om bruk av rusmidler. De er i hovedsak tause om den subjektive rusopplevelsen og makter i liten grad å få til en åpen refleksjon om rusmidlenes betydning og mening.

Ett viktig mål i arbeidet med dette programmet har vært å forsøke å bryte denne tausheten og "ta livet av" førestillinger om at foreldre som selv bruker alkohol, opptrer dobbeltmoralisk når de prøver å sette grenser for barnas rusmiddelbruk. Hovedintensjonene med programmet er, som nevnt i kap. 1.1, å gjøre foreldre mer bevisste på egen bruk av rusmidler. Vårt utgangspunkt er at økt bevissthet gjør foreldre bedre i stand til å tenke gjennom og vurdere egne alkoholvaner – hva som er greit og hva som ikke er greit. Ved å fokusere på de voksnes egne holdninger og vaner kan programmet også gi praktisk hjelp til å snakke med barna og ungdommene om alle sider ved rusmiddelbruk, både det som oppleves positivt og det som er negativt og destruktivt. Dersom programmet kan føre til at foreldre kan snakke mer naturlig om slike spørsmål, er mye av hensikten oppnådd.

Hensikten med å bruke foreldres egne erfaringer med bruk av alkohol i kjente situasjoner er ikke å kartlegge deltakernes rusmiddelvaner. Det er en privatsak. Målet er å gjøre foreldrene bevisste på egen bruk, for i neste omgang å gi hjelp til å snakke med barna og ungdommene om temaet. Dersom alkohol er et tabuområde hjemme, vil også ungdommenes bruk lett bli tabubelagt. Kan man forvente at ungdom skal utvikle et bevisst forhold til bruk av rusmidler dersom foreldre ikke har det selv?

Programmet formidler i svært liten grad kunnskap om rusmidler og rusmiddelbruk. Hovedintensjonen er å hjelpe foreldre til å utvikle bedre evne og mer mot til snakke om dette, - både egen bruk og barnas/ungdommenes framtidige bruk.

2.3 Arbeidsmetodikk og innhold

Hovedarbeidsmetoden i programmet er arbeid/samtaler i smågrupper på 2-4 personer. Deltakerne utfordres til å diskutere, beskrive og vurdere de vaner, normer og forventninger som knytter seg til bruk av alkohol, slik de selv kjenner disse. Det tas

utgangspunkt i gjenkjennelige situasjoner der voksne drikker alkohol når de er sammen med barn. Gruppeledernes oppgave er å lede prosessene, ikke fortelle hva som er rett eller galt. Programmet gir ingen fasitsvar. Det er refleksjonen og samtalen som er viktigst, i åpent lende mellom tradisjonelle skyttergraver der en enten er for eller mot.

Bruken av fargesymbolikk som vi kjenner fra trafikken (grønn-gul-rød), er et nøkkelement i programmets metodikk, også kalt IGOR. Betegnelsen IGOR er en forkortelse for en sentral henvisning i metoden, det dilemmafylte grenselandet **Imellom Grønt og Rødt** (Nesvåg og Tunglund 1999, Nesvåg et.al. 2000). Programmet er opptatt av å ta utgangspunkt i folks virkelighet og utfordre til refleksjon omkring dilemmaer og grensetilfeller mellom det som oppleves greit og det som ikke oppleves som greit. Det sies for eksempel ofte at alkohol og barn ikke hører sammen. Virkeligheten er imidlertid annerledes. Det finnes situasjoner der svært mange synes det er helt greit og naturlig å drikke alkohol sammen med barn (**grønt område**). I andre barn-voksne-situasjoner vil mange mene at alkoholbruk ikke bør forekomme (**rødt område**). Mellom disse grønne og røde områdene finner vi de mange tvilssituasjonene, situasjoner der foreldre er usikre på om de mener det er greit eller ikke greit at de bruker alkohol når barna er der (**gult område**).

Hver av de 3 samtalekveldene har ett hovedfokus, som utgangspunkt for både gruppearbeid og plenumssamtaler. Kortfattet kan hovedinnholdet beskrives slik:

Kveld 1: Mål: Å øke bevisstheten omkring egen bruk av rusmidler

I løpet av første kvelden forsøker en å få fram en så detaljert og konkret beskrivelse som mulig av de vaner, normer og forventninger som er knyttet til situasjoner der voksne bruker alkohol, og der det er barn eller ungdommer til stede. Hensikten er å få fram konkrete eksempler/situasjoner fra hverdagen som de fleste kan kjenne seg igjen i.

Kveld 2: Mål: Å øke evnen til å vurdere egen bruk av rusmidler

Andre kvelden har fokus på de konkrete situasjonene foreldrene selv har beskrevet. Deltakerne skal vurdere, kommentere og reflektere rundt disse. Situasjonene blir gjenstand for kritisk gjennomgang og diskusjon om hvordan man som voksne bør forholde seg i ulike situasjoner. Hensikten er ikke å lage regler, men å finne fram til viktige hensyn man må ta i ulike sammenhenger. Slike hensyn kan brukes som redskap til å vurdere rusmiddelbruk i enkeltsituasjoner. Hva er akseptabel og ikke akseptabel rusmiddelbruk sammen med barn?

Kveld 3: Mål: Å bedre evnen til å snakke sammen (barn og voksne) om rusmiddelbruk i ulike situasjoner (både opplevelse av positive og destruktive sider)

Tredje kvelden handler mest om konsekvensene av det de to tidligere kveldene har fokusert på – konsekvenser både for rusmiddelbruken i familien og ikke minst for hvordan foreldre snakker med barn og ungdom om temaet. Foreldres holdninger til ungdoms bruk av alkohol settes i fokus. Hvordan får de til en god dialog, og hvilke regler bør en sette for å hjelpe barna/ungdommene til å unngå uønsket alkoholbruk? Det er lettere for foreldrene å snakke med barna om rusmiddelbruk når de selv har et bevisst forhold til sin egen bruk.

3 Programutvikling gjennom praktisk utprøving.

Praktisk utprøving av idéer og foreløpige versjoner av programmet i reelle situasjoner har vært aller viktigst for arbeidet med utviklingsprosjektet. Erfaringer fra gjennomføring med flere målgrupper og på ulike arenaer har gitt ny innsikt til hjelp i arbeidet med å videreutvikle og foredle produktet slik at det kan ha best mulig effekt.

Som nevnt i kap. 1 har det vært et viktig mål å utvikle et program som "står på egne bein" og kan tas i bruk og gjennomføres av andre enn "eksperter". I tillegg til å prøve ut foreløpige versjoner av programmet selv, har derfor forskerne underveis i prosessen også deltatt som observatører og "bakspillere" ved utprøving i regi av andre aktører, bl.a. foreldre. Det har gitt viktige tilbakemeldinger og innspill, ikke minst i forhold til hva som kreves for at programmet kan fungere som et godt og tjenlig verktøy for personer uten spesielle faglige forutsetninger.

Vi har bl.a. vært interessert i å hente kunnskap om hvem som er best egnet til å ha ansvaret for å drive slike prosesser. Kan foreldre som selv har vært deltakere, ta ansvar for å gjennomføre programmet for andre? Skal representanter fra hjelpeapparatet involveres? Trenger de som skal lede programmet spesielle forkunnskaper? Hvor viktig er at de som skal gjennomføre programmet og bruke metodikken, har et personlig eierforhold til saken?

Gjennom erfaringer med å prøve ut programmet på forskjellige arenaer har vi i tillegg blitt oppmerksomme på flere andre viktige spørsmål. Hvordan forholder vi oss for eksempel til grensedragningen mellom foreldrenes holdninger/praksis versus ungdommers holdninger/praksis? Hvordan sikre fokus på refleksjon og åpne vurderinger omkring situasjonene i stedet for forsøk på å legitimere egne standpunkter og rusvaner?

Fra Alkokutt som søkerorganisasjon sin side har det hele tiden vært et klart ønske at ikke bare offentlige arenaer, men også frivillige organisasjonsarenaer skulle involveres i utprøvinger av foreløpige versjoner av programmet. I forhold til frivillig sektor har vi møtt betydelige hindringer. Det har vært vanskelig å finne konstruktive innfallsvinkler til utprøving av programmet i frivillig organisasjonssammenheng, ikke minst å få denne type organisasjoner til å ta utfordringen med å gjøre et slikt program til "sitt".

I det følgende vil vi helt kort liste opp og redegjøre for noen av de viktigste erfaringene vi har gjort gjennom utprøving av foreløpige programversjoner på ulike arenaer.

3.1 Resultat av forprosjekt - foreldre til elever i 6 klasse

Den aller første versjonen av det programmet som nå foreligger, ble prøvd ut for 13 foreldre til elever i 6.klasse ved en barneskole i Sola kommune våren 2000. Utprøvingen ble gjort av forskere fra RF. Rapporten "Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen" (Ramvi og Skiftun 2000) gjør relativt inngående rede for prosjektets bakgrunn, beskriver i detalj innhold og metode og vurderer erfaringene fra utprøvingen.

Foreldrenes egne reaksjoner og tilbakemeldinger fra forprosjektet ble viktige for den videre prosessen. De uttrykte at de opplevde innfallsvinkel og arbeidsmåte i prosjektet som nyttig og bevisstgjørende, og var opptatt av at andre foreldre burde få samme mulighet til bevisstgjøring som de selv hadde fått gjennom programmet. ”*Dette burde vært obligatorisk*”, uttalte en av foreldrene. De meldte tilbake at de hadde reflektert over egen rusmiddelbruk i flere situasjoner mellom samlingene, og at programmet bidro til at de også hadde diskutert slike spørsmål med andre voksne (venner og kollegaer).

Tilbakemeldingene tilsa at foreldrene nok på forhånd hadde forventninger om noe mer fokus på faktakunnskap om rusmidler, og kanskje noen flere svar fra forskernes side. De så imidlertid positivt på at tradisjonell undervisning ble byttet ut med samtaler og undring i fellesskap, og det virket som om de verdsatte betydningen av egen refleksjon mer enn ferdige sannheter.

Våren 2001 inviterte vi de samme foreldrene til et møte for å høre hva de tenkte om forprosjektets betydning ett år etterpå. Frammøtet var svært bra. Også skolens rektor deltok. En entydig tilbakemelding fra foreldregruppa var at deltakelsen i programmet hadde økt den enkeltes refleksjonsnivå omkring egen bruk av alkohol når det var barn tilstede og gjort dem mer bevisste på barnas reaksjoner, kommentarer og spørsmål omkring rusmiddelbruk. De hevdet at alkoholbruk som tema nå blir oftere diskutert og satt på dagsorden i familien enn tidligere.

Et konkret resultat av dette oppfølgingsmøtet med deltakerne i forprosjektet var at 4 foreldre på eget initiativ stilte seg til disposisjon som gruppeledere for utprøving av programmet for kommende skoleårs 6.klasseforeldre. Dette initiativet ble meget viktig for arbeidet i utviklingsprosjektets siste fase høsten 2001. Det ga oss reelle muligheter til å prøve ut hvordan en foredlet versjon av programmet fungerer i en ny "setting", - i en form for ”selvhjelpsgruppe” - fra foreldre til foreldre (kfr. kap. 3.4).

3.2 Utprøving på ungdomstrinnet i grunnskolen (8.klasse)

a) Aktør: Kirkens Bymisjon, Forebyggende Ressursteam på Haugalandet

Høsten 2000 ble det gjort avtale med prosjektleder ved Forebyggende Ressursteam i Kirkens Bymisjon på Haugalandet om utprøving av programmet for foreldre til elever på 8.klassetrinn ved en relativt stor ungdomsskole i Karmøy kommune. En av forskerne fra RF fulgte gjennomføringen som observatør.

Dette konkrete initiativet inngikk som ledd i et samarbeid mellom Kirkens Bymisjon og Karmøy kommune om et bredt forebyggingsprogram blant ungdom, med ungdomsskolen som én av nøkkelarenaene. I utgangspunktet hadde foreldrene meldt seg på 3 gruppesamlinger, basert på en invitasjon til samtale om aktuelle spørsmål rundt det å være tenåringsforeldre, herunder spørsmål om alkohol og andre rusmidler. Avtalen om å prøve ut RF's program endret noe av fokus i forhold til de opprinnelige intensjonene. De påmeldte foreldrene ble i eget brev informert om at temakveldene ville ha størst oppmerksomhet mot foreldres holdninger til og bruk av rusmidler, og mot

kommunikasjon mellom foreldre og ungdommer om russpørsmål - først og fremst alkohol.

De 3 gruppesamlingene foregikk på kveldstid, med en varighet på 1.5 til 2 timer. Det gikk i utgangspunktet 3 uker mellom hver samling. Oppmøtet varierte noe, fra 10 deltakere første kvelden til 6 siste kvelden.

Utgangspunktet for utprøvingen var den opprinnelige versjonen av samtaleprogrammet, slik det ble gjennomført i forprosjektet. Gruppeleder foretok imidlertid visse tilpasninger underveis, først og fremst fordi deltakergruppa nå var tenåringsforeldre. Rollespill ble bl.a. forsøkt brukt som metode.

b) Aktør: Uteseksjonen i Stavanger, Oppsøkende tjenester

Gjennom kontakt med Oppsøkende tjenester ved Uteseksjonen i Stavanger kommune kom det våren 2001 i stand en utprøving av en tilpasset versjon av programmet for foreldre til elever i 8.klasse på en grunnskole i Stavanger. 2 av Uteseksjonens miljøarbeidere gjennomførte programmet, med forskere fra RF som observatører.

I forkant av utprøvingen ble det gjennomført et arbeidsseminar der forskerne og miljøarbeiderne sammen gikk gjennom den foreliggende versjonen av programmet og drøftet evt. tilpasninger til en ny målgruppe, - foreldre med tenåringer som selv er i en livsfase der rusdebut og utprøving av rusmidler er en del av virkeligheten. Også prosjektleder fra Kirkens Bymisjon på Haugalandet (kfr. pkt. a) deltok på arbeidsseminaret.

Flere sider ved programmet ble problematisert i lys av den nye konteksten, - ikke minst fokus på foreldrenes egen rusmiddelbruk versus fokus på ungdommenes rusbruk og dialogen omkring denne. Det ble fokusert på at foreldre til 13-14 åringer er mer opptatt av tenåringenes forhold til rusmidler enn av sine egne holdninger og rusvaner. Som følge av dette ble det utviklet en alternativ programversjon som i større grad vektla ungdommenes egen bruk av rusmidler og hvordan foreldrene kan hjelpe tenåringene til mer bevisst refleksjon omkring egen bruk. "Utprøverne" fikk relativt "frie tøyler" til selv å tilpasse det opprinnelige programmet til sin kontekst.

Rekrutteringen av foreldre skjedde i forbindelse med et 3 timers langt møte med foreldre og elever i hver klasse på den aktuelle skolen - med fokus på foreldres engasjement i forhold til ungdommenes bruk av rusmidler og dialogen mellom ungdom og foreldre om slike spørsmål. I tre av klassene ble samtaleprogrammet presentert i løpet av de siste fem minuttene av møtet. Introduksjonen skjedde gjennom "headingen": "Hvordan prate med ungdom om alkohol?" Det ble imidlertid også opplyst at foreldrenes egen bruk av alkohol ville være et utgangspunkt for opplegget.

Programmet ble gjennomført én kveld pr. uke over tre sammenhengende uker. Tidsrammen var ca. 2 timer pr. kveld. Det var påmeldt 15 foreldre, men oppmøtet varierte fra 9 foreldre første kvelden til 5 siste kvelden.

I forhold til den opprinnelige versjonen, beregnet for foreldre til 11-12-åringer, ble altså fokus i denne konteksten flyttet mer over mot ungdoms forhold til rusmidler. Gruppelederne presenterte f.eks. en tenkt situasjon (en klassefest) der mange av

tenåringene drikker alkohol. Med utgangspunkt i denne beskrivelsen diskuterte man hvilke hensyn som kan være spesielt nyttige å fokusere på når man snakker med ungdom om rusmiddelbruk. Foreldrene fikk som "hjemmelekse" å snakke med tenåringene sine om konkrete situasjoner der det kan være aktuelt for dem å drikke alkohol, og bruke slike viktige hensyn i en dialog og vurdering av disse situasjonene.

Konklusjoner knyttet til utprøving på ungdomstrinnet.

Erfaringene fra utprøvingene på ungdomstrinnet viste tydelig at foreldre til 13-14 åringer har et annet fokus enn foreldre til 11-12 åringer. Tenåringsforeldrene er mest opptatt av ungdommene og deres kontakt med rusmidler og rusmiljø. Selv om de ga uttrykk for at det var spennende og nyttig å diskutere holdninger og vaner når det gjelder egen bruk av alkohol, var de svært utålmodige etter å komme videre og snakke om tenåringenes virkelighet og møte med rusmidler, og om hvordan de kan/bør møte denne utfordringen.

3.3 Utprøving for konfirmantforeldre

Tidlig i 2000 ble det innledet dialog med en menighet i Sandnes kommune hvor det drives aktivt "laverskeltarbeid" for ungdom. Presten var svært interessert i å starte grupper for foreldre/voksne som var knyttet til ungdomsarbeidet. Forskere fra RF deltok på et åpent møte i kirken for å informere om prosjektet, og det ble utarbeidet skriftlig informasjon med påmelding til å delta på temakvelder.

Responsen var liten. Oppmerksomheten ble derfor i neste fase fokusert mot en bestemt målgruppe: konfirmantforeldre. Forskerne fra RF var til stede og informerte om programmet på et ordinært konfirmantforeldremøte i kirken. Ca. 10 foreldre meldte seg på til 3 samtalekvelder. Når det kom til stykket, møtte bare 4 foreldre opp. Programmet ble gjennomført som forutsatt med disse 4 foreldrene, én kveld pr. uke i 3 sammenhengende uker.

Gjennomføringen skjedde i regi av forskerne fra RF. I utgangspunktet ble hovedlinjene fra forprosjektet fulgt, men med tilpasninger til den spesielle foreldregruppa (på samme måte som på ungdomstrinnet). Det ble bl.a. utarbeidet et sett av spørsmål om ungdom og rusmidler som foreldrene ble bedt om å besvare enkeltvis, og som i neste omgang ble brukt som utgangspunkt for samtale i plenum. I tillegg forsøkte vi ved denne utprøvingen å få foreldrene med til selv aktivt å finne fram til viktige hensyn vi må ta når vi skal vurdere bruk av rusmidler, i stedet for å presentere et ferdig sett av slike hensyn fra forskernes side.

Konklusjoner knyttet til utprøving blant konfirmantforeldre

Også konfirmantforeldrene meldte tilbake at programmet bidro til å gjøre dem mer bevisste og reflekterte i forhold til alkoholrelaterte situasjoner i familien. Samtidig var de tydelige på at de nok i utgangspunktet hadde ønsket sterkere fokusering på ungdoms forhold til rus og hvordan de selv som foreldre skal forholde seg til dette. Her forsterket de dermed en klar tendens fra ungdomsskole-utprøvingene.

Forsøket på å få foreldrene med på selv å finne de viktigste hensyn vi må ta når vi skal vurdere om egen rusmiddelbruk er grei eller ikke grei (i stedet for å presentere slike hensyn fra forskernes side), var en utfordrende og krevende arbeidsform. Vi erfarte at det ble litt tilfeldig hvilke dimensjoner foreldrene selv bidro til å trekke fram i denne prosessen. Vi konkluderte derfor med at programmet i utgangspunktet bør inneholde et fast sett av hensyn som brukes som utgangspunkt for vurdering av de konkrete situasjonene, men at det samtidig skal være åpning for foreldrene selv til å bringe inn andre hensyn som de mener er viktige.

En viktig erfaring ellers var at en oppslutning på tilsammen 4 foreldre gir en for liten og smal gruppe til å få grunnlag for en fruktbar samtale med nødvendig bredde i synspunktene. I for små og "tette" grupper kan det lett bli slik at meninger og vurderinger tilpasses og "rundes av", slik at deltakerne ikke utfordrer hverandre slik det er ønskelig.

3.4 Foreldrestyrte utprøvinger

Fram til våren 2001 ble alle utprøvingene av programmet foretatt i regi av forskere fra RF eller andre "eksperter" innenfor fagområdet (medarbeidere tilknyttet Kirkens Bymisjon på Haugalandet og Uteseksjonen i Stavanger). Dermed gjenstod fortsatt å realisere én av hovedintensjonene med prosjektet: å få det gjennomført av foreldre til foreldre.

To forskjellige kontakter i løpet av våren ga muligheter for å realisere denne ambisjonen:

- Ved oppsummeringsmøte for foreldre som hadde deltatt i forprosjektet ved en grunnskole i Sola kommune (kfr. 3.1), meldte 4 av foreldrene sin interesse for på egenhånd å gjennomføre programmet for foreldre som nå har elever i 6.klasse på skolen.
- Det kom henvendelse fra foreldre ved en grunnskole i Stavanger som hadde lest om prosjektet via presentasjon i media, og som ønsket å vurdere muligheten for selv å ta et initiativ for å prøve programmet i de 6.klassene der de selv hadde elever.

Planlegging og realisering av disse utprøvingene var hovedaktivitet i prosjektet høsten 2001. På bakgrunn av erfaringer fra andre utprøvinger fram til sommeren 2001 ble det lagt et betydelig arbeid ned i å justere og videreutvikle detaljinnhold og veilederhefte. Siktemålet var at foreldre som stiller opp som gruppeledere skal få en "guide" i hånda som gjør dem i stand til å være mer eller mindre selvhjulpne.

I september 2001 gjennomførte forskerne et kveldsseminar for de interesserte foreldrene, der en oppdatert versjon av programmet ble gjennomgått. 8 foreldre (4 fra hver skole) møtte. 4 av disse hadde vært deltakere i forprosjektet våren 2000, mens de øvrige 4 møtte programmet for første gang. Innspill fra foreldrene i løpet av seminarkvelden resulterte i en ytterligere runde med justeringer av deler av innholdet i program og veilederhefte.

Med bakgrunn i kveldsseminaret valgte disse foreldrene å ta initiativ for å få til samtalegrupper for foreldrene til elever i 6.klasse ved sine skoler. I samråd med foreldrene ble det utarbeidet invitasjonsskriv som ble levert ut til foreldrene i de aktuelle klassene, med signatur både av foreldrerepresentant og rektor ved skolen. Påmeldingen resulterte i én gruppe ved hver skole, på respektive 9 og 7 deltakere. Programmet ble gjennomført over 3 kvelder, én kveld i 3 fortløpende uker. Tidsrammen var satt til 1.5 - 2 timer pr kveld, men praksis viste at mindre enn 2 timer ble noe knapt.

Gjennomføringen skjedde fullt og helt i regi av foreldrene, men forskere fra RF fulgte alle samlingene som observatører. Det var lagt som forutsetning at forskerne ikke skulle involvere seg i selve programmet, bare evt. svare på spørsmål som gikk utenom selve innholdet i programmet og som det var naturlig å stille til disse.

Konklusjoner knyttet til foreldrestyrte utprøvinger

Sett fra forskernes observasjonsståsted - og ut fra tilbakemeldingene fra deltakerne via egne evalueringsskjema - kan inntrykkene fra de to utprøvingene oppsummeres i følgende hovedpunkter:

- Med bakgrunn i en relativt utfyllende veilederguide og gjennomgang av programmet i forkant syntes gruppelederne å ha gode forutsetninger for å gjennomføre samlingene. En erfaring var at det kreves god forberedelse for å kunne strukturere hver enkelt kveld og sørge for at diskusjoner og samtaler ikke "sklir ut", slik at man ikke når over alle hovedpunktene i programmet.
- Programmet skapte stort engasjement og stimulerte interessante refleksjoner og diskusjoner. Deltakerne ga positive tilbakemeldinger på at det nettopp var foreldre som ledet programmet. Gruppelederne var flinke til å skape en trygg og åpen ramme rundt samlingene, noe som bidro til å bygge ned evt. barrierer mot nødvendig åpenhet i samtalen.
- Tilbakemeldingene om deltakernes egenopplevelse av prosess og måloppnåelse var entydig positive. De uttrykker at programmet har gjort dem mer bevisste på egen rusmiddelbruk, og at de har fått gode innspill til å snakke med sine egne barn/ungdommer om bruk av rusmidler. Evalueringene antyder likevel at det er i forhold til denne dialogen de har de aller største behov for veiledning og hjelp, og uttrykker forventninger om at programmet evt. bør prioritere slike spørsmål enda høyere.

For forskerne var det spesielt interessant å observere hva i innholdet som evt. var vanskelig for foreldrene å forstå eller som skapte problemer i prosessen, og hvordan veilederguiden kunne forbedres ytterligere. På bakgrunn av observasjoner og notater gjort underveis de tre kveldene er det foretatt enda en runde med mindre justeringer og oppdateringer av programmet.

Ved den ene skolen ble det siste kvelden trukket interessante konklusjoner som peker framover og gir konkret retning for videre oppfølging. Skolens rektor, som selv valgte å følge programmet som deltaker, annonserte at han ville ta saken opp med FAU ved skolen og anbefale at programmet skulle tilbys til nye 6.klasseforeldre - som permanent

årlig ordning. To av deltakerforeldrene meldte seg der og da som frivillige oppfølgere - både med tanke på å "selge" programmet på et foreldremøte for den aktuelle foreldregruppa og med tanke på å gjennomføre programmet for disse foreldrene høsten 2002. En slik spontan og konkret reaksjon forteller etter vår vurdering relativt mye om programmets muligheter og evne til å skape engasjement omkring spørsmål som er viktige både for foreldre, for skolen og for samfunnet i videste forstand.

4 Kontakt- og informasjonsvirksomhet.

I tillegg til konkrete utprøvinger av ulike versjoner av samtaleprogrammet har det underveis i prosessen vært brukt relativt mye tid til kontakt- og informasjonsvirksomhet mot ulike miljø/personer. Kontaktene er dels kommet i stand på initiativ fra forskerne, med sikte på å markedsføre prosjektidéen og evt. få til avtale om å prøve programmet ut i nye kontekster. Dels har kontakten kommet via innspill og henvendelser utenfra, fra personer/fagmiljø som via forskjellige kilder er blitt informert om og har fanget interesse for prosjektet. Dialogen som har oppstått gjennom disse forskjellige kontaktene, har gitt nyttige og viktige innspill til prosessen.

4.1 Kontakt med frivillige organisasjoner

I første fase av prosjektperioden ble det gjort flere forsøk på å få kontakter med sikte på å prøve ut programmet på den frivillige organisasjonsarena. I første fase gikk kontakten mest mot foreldre som selv har barn med i aktiviteter i organisasjonen (f.eks. speideren). Senere prøvde vi å fokusere direkte på voksne medlemmer i forskjellige organisasjoner (i f.eks. Røde Kors, politiske parti, idrettslag, kristne organisasjoner etc.). Ingen av disse kontaktene ga positive konkrete resultater.

a) Kontaktpunkt: KFUM-KFUK-Ynglingen i Stavanger

Det ble høsten 2000 tatt kontakt og gjort avtale med KFUM-KFUK-Ynglingen i Stavanger med sikte på utprøving av programmet for foreldre som har barn i aktiviteter der. Første kontakt var rettet mot ledere for gutte- og jentespeidervirksomheten. Det ble planlagt en enkel invitasjon til et informasjonsmøte for foreldre samtidig med et ordinært speidermøte, for å avklare interessen for å prøve programmet for denne målgruppa. Dette initiativet ble aldri fulgt opp og realisert i praksis.

I fortsettelsen diskuterte vi med ledelsen i organisasjonen en plan for å prøve programmet ut for foreldre med tilknytning til barnegruppa 'Knerten'. Gruppa er et tilbud til barn og foreldre på dagtid i Ynglingen 1 gang i uka, som samler ca. 30 foreldre hver gang. Ansatte medarbeidere i organisasjonen sa seg innstilt på å ta ansvar for gjennomføringen, med bistand fra forskere fra RF. Det ble planlagt et arbeidsseminar for gruppelederne med grundig gjennomgang av opplegget i forkant. Når det kom til stykket, førte imidlertid praktiske forhold og møtekollisjoner hos KFUM/KFUK til at planene ble "lagt på is" inntil videre. Siden det dro så vidt lenge ut i tid, og andre

prosjektaktiviteter måtte gis prioritet, endte denne kontakten til slutt med at planene ble avlyst.

b) Kontaktpunkt: Idrettslag

Høsten 2000 var det kontakt mellom RF og representanter for Rogaland Idrettskrets for å sondere om det kunne være aktuelt å prøve et tilpasset program, med visse justeringer, med idrettslag som arena. Det ble uttrykt interesse for saken, men det ble vist til at en eventuell utprøving måtte passe inn i aktivitetsprogrammet på en naturlig måte. Kontakten ble ikke fulgt videre opp fra kretsens side. Heller ikke en konkret henvendelse til et bestemt lokalt idrettslag førte fram (kfr. 4.2 a).

Via Kirkens Bymisjon på Haugalandet (kfr. kap. 3.2.a) ble det våren 2001 opprettet kontakt med en lokal sportsklubb i Karmøy kommune. Frivillige ledere i klubben uttrykte ønske om å prøve ut et tilpasset program for tillitsvalgte/trenere for aldersbestemte klasser i fotballgruppa. Forutsetningen var at det kunne "skreddersys" et program for én kveld, med spesielt fokus på praksis i forhold til alkohol i situasjoner der klubben var ansvarlig (for eksempel turneringer, reiser, andre arrangementer etc. der voksne og barn er sammen i idrettslagets regi, og der spørsmål om bruk av alkohol er aktuelt).

Kontakten ble fulgt opp, og det ble utviklet et opplegg for én kveldssamling over ca. 3 timer. Programmet bygde på den opprinnelige "malen" fra forprosjektet, men var tilpasset sportsklubbens spesielle kontekst. Hovedmålene var:

- å bevisstgjøre deltakerne på voksnes (ledere/foreldre) bruk av alkohol i ulike situasjoner (i regi av klubben) der barn og ungdom er involvert (direkte eller indirekte).
- å starte en prosess med sikte på å klargjøre klubbens praksis/"policy" når det gjelder bruk av alkohol i ulike sammenhenger.

Progresjonen følger de opprinnelige hovedpunktene med innledende situasjonskartlegging, arbeid med realistiske beskrivelser av alkoholrelaterte situasjoner fra klubbens miljø og vurdering av de konkrete situasjonene. Samlingen avsluttes med en oppsummerende diskusjon om hvordan erfaringer fra programmet kan/bør følges opp. Aktuelle spørsmål er bl.a.: Bør det trekkes konsekvenser av dette i klubben? Trenger klubben en egen handlingsplan for hvordan vi forholder oss til alkoholbruk i ulike sammenhenger? Har vi behov for spesielle tiltak? Behov for regler (nye regler/endre regler)? Hvordan snakker vi med f.eks. foreldre om slike spørsmål? Hva med forholdet mellom egen praksis i klubben og signaler/forventninger fra idrettsforbundet sentralt?

Som forberedelse til gjennomføring fikk frivillige gruppeledere i klubben full gjennomgang av programmet, på et kveldsseminar hvor gruppelederne selv hadde rollen som deltakere og dermed erfarte programmet punkt for punkt. Det ble utarbeidet en detaljert "guide" til bruk for gruppelederne, herunder lysark og kopieringsark. Sist i mai 2001 ble det gjort forsøk på å gjennomføre programmet for tillitsvalgte/ledere i klubben. Bare 2 av vel 20 inviterte møtte. Det er vanskelig å tolke mangelen på oppslutning, men

et ugunstig tidspunkt samt uklar invitasjon kan være med på å forklare noe av svikten i oppslutning. Det ble gjort avtale om å prøve på nytt tidlig høst 2001, men dette er foreløpig ikke blitt fulgt opp fra klubbens side.

Konklusjoner knyttet til kontakt med frivillige organisasjoner

Hovederfaringene fra kontaktene med frivillige organisasjoner var to-delte. På den ene side ble det, først og fremst på ledernivå, uttrykt både interesse og engasjement for saken. Med mer tid til disposisjon er det mulig at vi kunne ha lykket i å realisere de positive intensjonene. På den annen side synes de fleste organisasjoner å ha et klart fokus på sine primære mål og oppgaver. De finner det derfor vanskelig å prioritere aktiviteter som ikke direkte faller inn under disse. Et annet hovedproblem synes å være at foreldre med barn i ulike organisasjonsaktiviteter har få felles møteplasser, og at det bl.a. derfor byr på praktiske problemer å rekruttere til og organisere foreldresamtalegrupper.

4.2 Kontakt med kommunenivået.

a) Kontaktpunkt: kulturetaten i en mindre kommune

Høsten 2000 tok en politiker i en mindre kommune kontakt med ønske om et initiativ for å vurdere utprøving av programmet for foreldre i kommunen, i regi av for eksempel fritids-/ kulturetaten. For prosjektet var en slik kontakt interessant fordi den ville kunne gi nye og annerledes erfaringer. I samråd med leder av kulturetaten i kommunen kom en liten gruppe foreldre sammen med forskerne i januar 2001 for å diskutere hvordan en kunne tenke seg gjennomført et eventuelt samtaleopplegg i kommunen.

Rekruttering til samtalegrupper ble et hovedtema på møtet. De lokale aktørene hevdet at det ville være vanskelig å få deltakere til denne type program via en ”åpen” innkalling, bl.a. ut fra kulturelt betingede holdninger til alkohol i lokalsamfunnet. Idrettslaget ble pekt på som den mest naturlige arenaen å prøve programmet ut på, med fokus på flere konkrete dilemmaer i forholdet mellom lokalt idrettsarbeid og bruk av alkohol – f.eks. om en skal la inntekter av ølsalg på fester gå til idrettslaget, hvordan en skal håndtere rusmiddelbruk i tilknytning til utflukter og kamper etc.

Forskerne sendte i etterkant av møtet en henvendelse til leder av idrettsrådet i kommunen med invitasjon om å medvirke til å prøve ut et samtaleprogram om holdninger til og bruk av alkohol i sammenhenger der barn/ungdom og voksne er sammen i forbindelse med aktiviteter i regi av idrettslaget. Det ble tydelig presisert at målet med programmet ikke ville være å fortelle hva som er rett eller galt, men å gjøre deltakerne mer bevisste på egen praksis og derigjennom evt. å legge grunnlaget for en mer konsekvent og gjennomtenkt ”alkoholpolitikk” i idrettslaget. Det ble forutsatt at lokale ressurspersoner skulle ta ansvar for å gjennomføre samtalekveldene, men at forskerne ville stille opp og være med på samlingene som ”bakspillere”. I forkant ble det gitt tilbud om et arbeidsseminar for å gå gjennom hele opplegget sammen med de

som skulle stå for gjennomføringen lokalt. Det kom aldri noen form for tilbakemelding fra idrettslaget på denne henvendelsen.

b) Kontaktpunkt: Helsestasjon

På et relativt tidlig tidspunkt i prosjektet ble det diskutert hvorvidt vårt program kan ses i sammenheng med, evt. innlemmes i, et samlet foreldreveiledningstilbud ved kommunens helsestasjoner. Det har vært flere kontakter mot helsesøstre i regionen som har signalisert interesse for dette, konkret bl.a. i Sandnes kommune. Spørsmålet om evt. å relatere samtaleprogrammet til det sentralt initierte Foreldreveiledningsprogrammet, i regi av Barne- og familiedepartementet, er blitt drøftet kort og uforpliktende med fylkesansvarlig i Rogaland for dette nasjonale programmet. Reaksjonen var i utgangspunktet positiv, men likevel noe avventende. Det ble innvendt at man ved å innlemme samtaleprogrammet som del av helsestasjonenes tilbud til foreldre med små barn, gir signal som kan tolkes som om dette først og fremst er en sak for fageksperter.

Konklusjoner knyttet til kontakt med kommunenivået

Hovedtyngden av kontaktene med aktuelle aktører i løpet av prosjektperioden har vært mot lokale offentlige instanser. Samtaleprogrammet har bl.a. vakt interesse hos personale både i barnehager og helsestasjoner. Enkelte kommuner har tatt kontakt med RF i forbindelse med sitt arbeid med lokale rusvernplaner, for å diskutere hvorvidt programmet kan inngå som konkret tiltak i en handlingsplan for forebygging. I nytt utkast til rusvernplan for Stavanger er det f.eks. nå lagt inn konkret anbefaling om bruk av programmet som del av foreldrearbeidet ved kommunens grunnskoler, i regi av FAU.

Kontakten med kommunenivået har imidlertid også synliggjort usikkerhet m.h.t. valg av arena(er) for denne type rusforebyggende arbeid. Hvem bør ha ansvaret? Hvor i en kommunal organisasjon bør slike foreldregrupper evt. ha sin naturlige forankring? Så langt har skolen vist seg å være den arena der samtaleprogrammet på en helt naturlig måte har funnet sin plass (kfr. kap. 5). Det har vakt interesse langt utover de skolene hvor det er blitt prøvd ut i praksis. Flere skoler har allerede ”bestilling” på det ferdige programmet med sikte på utprøving når det foreligger.

4.3 Formidlingsaktiviteter

Et hovedsiktemål med prosjektet har vært å utvikle et rusforebyggende "verktøy" som kan spres vidt og tas i bruk i ulike kontekster og på forskjellige arenaer. Vi har derfor vært opptatt av å markedsføre både mål, metodikk og innhold i mange sammenhenger.

På et tidlig stadium i prosessen ble det tatt kontakt med ansvarlig for en nasjonal, interaktiv arena for praktisk rusforebyggende arbeid finansiert av Sosial- og helsedepartementet (**forebygging.no**). Denne arenaen er etablert gjennom et bredt samarbeid mellom fagmiljø i Norge og har ambisjoner å være den sentrale interaktive portalen for forebyggende og helsefremmende arbeid i Norge. Målgruppen er praktikere

innenfor rusforebyggende arbeid i norske kommuner, fortrinnsvis helse-/ sosialarbeidere og lærere. Foreløpig er rapporten fra forprosjektet tilgjengelig via dette nettstedet.

Prosjektet har videre fått en del oppmerksomhet i media, først og fremst regionalt i Rogaland. Konkret har slike mediaoppslag medvirket til interesse og kontakter fra flere miljø, bl.a. fra den foreldregruppa som på eget initiativ iverksatte praktisk utprøving for andre foreldre ved en grunnskole i Stavanger (kfr. 3.4).

Som følge av interesse for saken har prosjektleder presentert prosjektet både gjennom foredrag på seminar og forelesninger for studenter. Her kan nevnes:

- Undervisning for studenter i studietilbudet "Videreutdanning i rus", Høgskolen i Stavanger (høst 2000 og vår 2001)
- Seminar under nasjonalt seminar i Sandefjord, "Barn som aldri var barn" (Borgestadklinikken, høst 2000)
- Erfaringskonferanse for kommunene i Rogaland - med fokus på bruk og oppfølging av ungdomsundersøkelser (Rogaland A-senter, vår 2001)
- Foredrag for ansatte og samarbeidspartnere ved Basissenteret, Blå Kors i Sandnes kommune (vår 2001)
- Foredrag for helsesøstre i Sandnes kommune (høst 2001)

5 Noen hovedkonklusjoner

I kapitlene 3 og 4 er det redegjort for de samlede erfaringene som er gjort gjennom praktisk utprøving av ulike versjoner av programmet, samt dialog gjennom kontakt- og formidlingsvirksomheten. Dette har gitt oss nyttig kunnskap som har fått betydning for både prosess og produkt i utviklingsprosjektet. Vi vil i dette kapitlet oppsummere noen av våre viktigste konklusjoner.

5.1 Skolen som hovedarena

Prosessen har som nevnt vist at skolen er den mest naturlige arena for å engasjere og rekruttere foreldre til deltakelse i programmet. Gjennom FAU-arbeidet og foreldremøter på klassenivå har skolen allerede etablert tradisjoner for å samle foreldre omkring spørsmål der de har felles interesser. Erfaring viser at spørsmål om barn/ungdommer og rus opptar de fleste foreldre, sterkere dess nærmere barna kommer tenåringsalderen.

Samtaleprogrammet er ikke i seg selv avhengig av bestemte arenaer. Det kan like gjerne gjennomføres i regi av en frivillig organisasjon. Våre erfaringer tyder imidlertid på at det er vanskeligere å finne de rette innfallsvinklene og få til denne type aktiviteter på frivillighetsarenaer. Vi tror at det dels kan skyldes en generell trend innenfor denne sektoren, med økende problemer med å rekruttere voksne ledere og skape engasjement på frivillig basis. Men vanskelighetene kan også henge sammen med at foreldreengasjementet i slike sammenhenger i hovedsak er knyttet til lederoppgaver

og/eller økonomisk og praktisk bistand direkte knyttet opp til de aktivitetene som står i fokus (idrett, musikkaktiviteter, speiderarbeid osv.).

Erfaringene har vist at realisering av programmet forutsetter "ildsjeler" som tar et praktisk ansvar for å sette i gang og følge opp prosessene. I forbindelse med våre utprøvinger har det primært vært foreldre som selv har deltatt og har fått et " Eierforhold" til programmet, foreldre som har henvendt seg om saken på grunn av informasjon i media eller en rektor som har fanget interesse for programmet. Dette er etter vår vurdering ytterligere et argument for å forsøke å få programmet forankret i FAU på skolen, slik at rektor og FAU tar et felles ansvar for å prøve å rekruttere nye 6.klasseforeldre hvert år, med tidligere foreldre som ansvarlige gruppeledere. Nettopp mangelen på ansvarlige "ildsjeler" eller kontaktpunkter har vært vår viktigste hindring i prosjektet med tanke på å få prøvd programmet ut i frivillige organisasjoner.

5.2 Bevisstgjøring gjennom refleksjon i grupper

Bevisstgjøring av foreldre – med fokus på egne holdninger og egen bruk av alkohol – er selve "nerven" i samtaleprogrammet. Utprøvnings erfaringene har vist at det er lettere å få foreldre til barn i 11-12 årsalderen med på et slikt utgangspunkt enn foreldre til tenåringer. Tenåringsforeldre er naturlig nok i økende grad opptatt av ungdommenes forhold til rusmidler og rusmiljø og vil derfor heller bruke tid på slike tema enn på å snakke om egne rusvaner og holdninger til rusmidler. Ungdomsskole-utprøvingene (foreldre til elever i 8.klasse og konfirmanter) fortalte oss at et evt. program for denne målgruppa ville måtte vektlegge ungdomsperspektivet i sterkere grad enn det programmet som nå er utviklet. Det ville flytte fokus på en måte som i betydelig grad ville svekke vår hovedintensjon.

Vi har bevisst valgt å fastholde det opprinnelige mål og hovedfokus og satse på foreldre til aldersgrupper som i utgangspunktet ennå ikke har kommet i nærkontakt med rusmidler og rusmiljø. Programmet er derfor tilpasset foreldre til elever i 6.klasse. Samtidig har vi vært opptatt av at programmet også skal gi foreldre hjelp til forebygging gjennom å ta opp hvordan foreldre kan snakke om rusmidler med barna/ungdommene på en mest mulig naturlig og åpen måte, der både positive og negative opplevelser knyttet til rusmiddelbruk kan trekkes fram.

Metodikken - med fokus på bevisstgjøring med utgangspunkt i vurderinger i det "gule" grenseområdet mellom "rød sone" og "grønn sone" - synes å engasjere foreldre flest. Vi har erfart at denne tilnærmingen får deltakerne til å "senke skuldrene" og engasjere seg i samtalene, med gradvis større åpenhet rundt egne holdninger og vaner. Tilbakemeldingene signaliserer tydelig at det oppleves som svært positivt å få anledning til å utveksle erfaringer og tanker om temaet med andre foreldre. Det har også praktiske implikasjoner. Smågruppene vil knapt kunne fungere åpent og godt med mer enn 3 (maksimalt 4) foreldre. Et samlet deltakerantall på rundt 10-12 foreldre fungerer meget bra, og mer enn 20 pr. "kurs" vil være vanskelig å håndtere på en god måte for gruppelederne.

5.3 Muligheter for tilpassing av programmet til andre målgrupper

Samtaleprogrammet er altså utviklet for foreldre med barn i en bestemt alder (11-12 år). Med utgangspunkt i hovedintensjonen – med et tydelig foreldrefokus – og "IGOR-metodikken" vil likevel programmet kunne tilpasses og brukes i forhold til flere foreldregrupper, gjerne også foreldre til yngre barn. Som nevnt er innhold og metodikk ikke avhengig av om programmet gjennomføres i regi av skole, frivillige organisasjoner eller andre kommunale instanser. Bl.a. våre erfaringer med å "skreddersy" et program til bruk i idrettslag tilsier at her kan ligge et interessant potensiale for å tilpasse programmet til ulike sammenhenger og grupper.

5.4 Programmet kan ledes av personer uten spesielle forkunnskaper

Kreves det at gruppelederne i programmet har spesielle faglige forutsetninger innenfor temaområdet, eller kan programmet gjennomføres av hvem som helst med tilstrekkelig motivasjon og engasjement? Erfaringene, spesielt fra de siste, foreldrestyrte utprøvingene, har overbevist oss om at programmet står relativt trygt "på egne bein" og kan gjennomføres av foreldre flest. Forutsetningen er at de har et engasjement for saken, og at de bruker tid på å sette seg inn i innholdet og forbereder seg godt via "guiden". Det er interessant å registrere at de aller beste deltakerevalueringene er kommet nettopp fra de siste utprøvingene der foreldre selv gjennomførte programmet.

På bakgrunn av erfaringene fra de to siste utprøvingene vil vi anbefale at det rekrutteres gruppeledere fra foreldre som selv har vært deltakere tidligere. Dette er ikke en absolutt forutsetning, men vi mener at det gir et erfaringsbasert "eierforhold" til programmet som oppleves positivt. Erfaringer fra prosessen, slik man selv har opplevd det i foreldrerollen, vil bl.a. gjøre det lettere å kunne stille viktige ledespørsmål underveis.

Vi tror likevel det er viktig at det finnes fagmiljøer "i bakhånd" som står til disposisjon når gruppeledere har behov for å stille spørsmål, søke råd osv., og som kan følge utviklingen og på bakgrunn av systematisert tilbakemelding ta ansvar for å videreforedle og vedlikeholde programmet. Rogaland A-senter har i første omgang sagt seg villige til en slik rolle. En vil også kunne søke assistanse eller råd til å sette programmet inn i en større sammenheng (f.eks en ønsker å engasjere et helt lokalsamfunn i rusforebyggende arbeid i en bestemt periode) ved å kontakte AlkoKutt (Oslo), Senter for Atferdsforskning (Stavanger) eller IGOR partener (Stavanger) (kfr. 6.)

5.5 Viktig med rekruteringsarbeid

Erfaringer og foreldretilbakemeldinger etter utprøvingene har gitt oss tro på at samtaleprogrammet har et stort rekrutteringspotensiale. Mange av de foreldrene som har vært med på programmet, har meldt tilbake frustrasjon over at deltakelsen har vært så

liten. Vi er bl.a. blitt oppmerksomme på noen praktiske forutsetninger som kan påvirke deltakelsen.

- Markedsføringen synes å være viktig. Programmet må "selges" som et "lavterskeltilbud" - noe spennende og ufarlig, et program som kan gi foreldrene hjelp til å møte utfordringer som de aller fleste er opptatt av. Vi tror foreldre som selv har vært med på programmet, vil være de beste ambassadørene i forhold til andre foreldre. Skriftlig invitasjon om deltakelse bør derfor suppleres med direkte og muntlig orientering om programmet, helst fra foreldre til foreldre.
- Omfanget av programmet synes å ha betydning. Noen foreldre har antydnet ønske om flere kvelder, men flere har også signalisert ønske om å stramme inn og gjennomføre programmet over 2 kvelder. Vår konklusjon er at 3 kvelder à ca. 2 timer er en fornuftig ramme. Det bør være overkommelig for de fleste, og det vil gi rimelig god tid til den refleksjon og samtale som programmet forutsetter.
- Ved flertallet av utprøvnings har det vært et visst frafall av foreldre underveis, fra kveld til kveld. Det gir liten kontinuitet og virker negativt både for deltakerne og gjennomføringen av programmet. Man bør derfor legge inn i invitasjonen en relativt sterk anmodning om at deltakerne så langt som mulig forplikter seg til å delta alle de 3 kveldene.

6 Spredning og bruk av programmet

I og med ferdigstillelse av samtaleprogrammet er RF's utviklingsprosjekt fullført. Den første store utfordringen ligger nå i å gjøre det godt kjent og bidra til at flest mulig tar det i bruk.

Programmet vil i utgangspunktet være et "lavterskeltilbud" som hvem som helst kan skaffe seg og bruke. Den enkleste måten å få tilgang til det, vil være å laste det ned direkte fra internett (www.forebygging.no).

Erfaringsmessig er det imidlertid mange som ønsker noe mer informasjon, veiledning, råd etc. i forbindelse med planlegging eller gjennomføring av programmet. Alkokutt, som oppdragsgiver for utviklingsprosjektet, vil ha et spesielt eierforhold til programmet og bruke det som ett av flere element i sin totale satsing på lokalsamfunnsorientert rusforebygging. Men også andre aktører vil fungere som ressursmiljø. Interesserte kan henvende seg til én av følgende instanser:

AlkoKutt, ved Trine Stensen Lunde. Adresse: Torggata 1, 0181 Oslo Tlf 23 21 45 30

IGOR partner a.s. (<http://www.igor-partner.no/>)

Postadresse: Rogaland kunnskapspark. Pb. 8034, 4068 Stavanger

Rogaland A-senter Postadresse: Postboks 5001 Dusavik, 4004 Stavanger,

Fax: 51729060 Tlf: 51 72 90 00

Senter for Atferdsforskning, Høgskolen i Stavanger. Postadresse: Postboks 2557 Ullandhaug, 4004 Stavanger. Tlf: 51 83 29 00

Disse 4 instansene vil kunne gi informasjon om og formidle programmet. Men de vil også kunne påta seg å gi opplæring og evt. bidra til å sette det inn i en bredere sammenheng.

Det vil alltid være potensiale for forbedringer av denne type program. Slik vil det også være i dette tilfellet. I tilknytning til programmet er det derfor utviklet et enkelt evalueringsskjema som alle brukere blir bedt om å fylle ut. Intensjonen er å samle tilbakemeldinger som kan ha nytteverdi for senere videreutvikling og foredling av programmet. Rogaland A-senter vil ha et spesielt ansvar for å følge opp evalueringprosessen.

7 Referanser

Henriksen, Øystein (2000): *Ikke som jeg gjør, men som jeg sier. Om rus, kommunikasjon og oppdragelse*. Tano Aschehoug

Nesvåg, Sverre, Ramvi, Ellen, Stevenson, Barclay og Tunglan, Else (2000): *IGOR Utvikling og implementering av rusmiddelpolitikk i arbeidslivet*. RF – 2000/083

Nesvåg, S., og Tunglan, E (1999): *Rusmiddelbruk i arbeidslivet. Metodeutvikling og resultater fra kartlegging/vurddring av arbeidsrelatert rusmiddelbruk i 8 bedrifter*. RF-1999/260.

Pedersen, Willy (1998): *Bittersøt*. Universitetsforlaget, 2 opplag

Ramvi, E. og Skaftun, J. (2000): *Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen*. RF-2000/092